

MULTATULI NIEUWSBRIEF

Korsjespoortsteeg 20
1015 AR Amsterdam
T 020 - 638 1938

info@multatuli-museum.nl
multatuli.online

 @multatuli_huis
 multatuli.huis

juni 2024

Beste Multatuliaan,

Zaterdag 9 maart vond de jaarlijkse ALV van het genootschap plaats. Hier werd onder andere Ineke Fritschij als bestuurslid benoemd. Zij is al jaren vrijwilliger bij het museum en heeft in die hoedanigheid al ontzettend veel betekend. We zijn dus erg blij dat ze nu bij het bestuur van museum en genootschap aan de slag gaat. Tijdens de ALV werden twee indrukwekkende lezingen gegeven. De lezing van Koert van der Horst 'De menschenvriend Van der Capellen: Inspiratiebron van Multatuli?' wordt in Over Multatuli gepubliceerd, hieronder kunt u alvast een extract lezen.

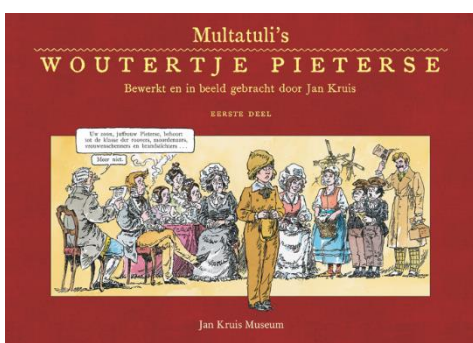
In maart verscheen de herdruk van de prachtige bewerking van *Woutertje Pieterse* door Jan Kruis. De presentatie vond plaats in het Jan Kruis museum in Orvelte en dat was voor mij een goede gelegenheid om namens het genootschap het museum eens te bezoeken. Ik was niet de eerste conservator van het Multatuli Huis die ze hadden ontvangen. Jos van Waterschoot was destijds betrokken bij het tot stand komen van het eerste boek en het controleren van de teksten. Het was erg leuk om nu ook kennis te mogen maken. Het museum is voor iedere liefhebber van Jan Kruis maar ook zeker die van Multatuli een pareltje om te bezoeken. Dus mocht u nog eens in de buurt van Orvelte zijn, ga dan vooral langs. Hieronder kunt u een kort stukje lezen uit de lezing die Rudy Vrooman tijdens de presentatie voordroeg.

In mei verschijnt ook het vervolg op *Vuur, Vuur* (2021) van de Amsterdamse advocaat en literator Tom Phijffer: *Goena Goena in Lebak. Over Njonja Slotering en Max Havelaar*.

Tot slot alvast voor in de zomerse agenda's: in juni wordt er aan de VU een symposium georganiseerd: *Buffels, Tijgers en Witte Mieren. Multatuli en het Dierenrijk*. Het onderwerp, de rol en representatie van het dier in het werk van Multatuli, is een aspect dat vaak onderbelicht is gebleven in zijn oeuvre.

Met vriendelijke groet,

Esther Verschueren, conservator

AGENDA

SYMPOSIUM VU - 13 JUNI 2024

BUFFELS, TIJGERS EN WITTE MIEREN. MULTATULI EN HET DIERENRIJK

Organisatie Jacqueline Bel, Jaap Grave en Nicky Lagerweij

Het werk van Multatuli wordt doorgaans vooral bestudeerd op de aspecten van koloniale problematiek, gelijke behandeling, mensenrechten of vrouwenemancipatie. Een aspect dat tot nu onderbelicht is gebleven, is de rol en representatie van het dier in het werk van deze auteur. Neem het Pak van Sjaalman uit Max Havelaar (1860) met titels als: 'Over de wapenen der zwakkere diersoorten', 'Over de onzedelykheid van het hengelen' en 'Over witte mieren'. Of neem de invoelende beschrijving van de buffel die Saïdjah beschermd tegen de tijger. Mogelijk zit er ook meer achter de passage waarin juffrouw Laps uit Woutertje Pieterse 'een zoogdier' wordt genoemd?

Tijdens dit symposium willen we in kaart te brengen hoe Multatuli dacht over dieren. Met vragen als: hoe veranderde het denken in de negentiende eeuw in het kader van het ontstaan van de evolutietheorie van biologen als Charles Darwin en Alfred Russell Wallace? Is dat terug te zien in het werk van Multatuli? Hoe representeert hij dieren in zijn romans, Ideeën en brieven? Hoe dacht hij bijvoorbeeld over de jacht? Wijken zijn ideeën af van die van tijdgenoten? En in hoeverre staan Multatuli's opvattingen hierover in verband met zijn ideeën over het kolonialisme?

Raden Saleh, *Boschbrand*. 1849, National Gallery Singapore

Tijdens het symposium worden lezingen gehouden van 20 minuten gevolgd door discussie. Sprekers zijn: **Dik van der Meulen, Elsbeth Etty, Karel Davids, Marc van Oostendorp, Sven Vitse, Liesje Schreuders, Dirk Leeuwenberg, Jaap Grave en Jacqueline Bel.**

Wij willen met dit symposium interdisciplinaire gesprekken en samenwerking stimuleren met bijdragen vanuit de Letterkunde, Geschiedenis, Animal Studies en Environmental Humanities. De lezingen worden gepubliceerd in *Over Multatuli*.

Deelname aan het symposium is gratis. Aanmelden bij Nicky Lagerweij (n.y.lagerweij@student.vu.nl) voor 6 juni is wel noodzakelijk. U krijgt dan het programma toegestuurd.

BOEKEN

WOUTERTJE PIETERSE BEWERKT DOOR JAN KRUIS

In maart verscheen de herdruk van de prachtige bewerking van Woutertje Pieterse door Jan Kruis. De eerste druk van dit boek verscheen in 2008 en deze tweede druk was langverwacht. Vrijdag 15 maart vond de presentatie van het boek plaats in het Jan Kruis museum in Orvelte. De eerste exemplaren werden door Rudy Vrooman overhandigd aan Els en Leontine Kruis. Hieronder volgt de lezing van Rudy Vrooman

Jan Kruis leerde Woutertje Pieterse in het vliegtuig kennen. Op weg naar New York had hij een pocketeditie op het vliegveld gekocht. Hij vond het een leuk en uniek boek en voelde zich vooral aangetrokken tot het moderne beeld van dat jongetje. Kinderen werden in die tijd beschreven als niet meer dan volwassenen in wording. Ze moesten eigenlijk nog mensen worden. In Jans woorden: *“Het is natuurlijk niet toevallig dat dit verhaal zoveel mensen aansprak en nog steeds aanspreekt. Vóór Woutertje Pieterse werden kindertjes beschreven volgens de vaste patronen van eenzaamheid en deugdzaamheid. Jantje zag eens pruimen en laat ze dan hangen omdat zijn vader hem het verbodt ze te plukken. Dat was het type kind dat werd beschreven. En hier gaat het om het jongetje dat alle eigenschappen heeft van een echt mens, met al zijn twijfels en zorgen, zijn angst voor de meester, voor zijn eigen falen vooral, bang omdat hij het allemaal niet kan. Dat soort getob van zo'n jongetje van een jaar of twaalf, dat was nog nooit vanuit die optiek beschreven. Hij ging daarbij uit*

van zijn ervaringen, Multatuli heeft zijn eigen kindzijn wel heel diep ervaren, anders kun je er zo niet over schrijven.”

Niet lang na Amerika begon Jan met de allereerste schetsjes, zonder een vooropgesteld idee over hoe de tekeningen eruit zouden komen te zien. De humor, ironie en het geestige taalgebruik van Multatuli spraken tot de verbeelding en gaven hem zijn eerste inspiratie voor de tekeningen. Wat begon als een project waar hij vooral lol mee kon hebben werd steeds serieuzer. In 1992 verscheen een eerste prent met het Rooverslied ter gelegenheid van de officiële opening van de basisschool "Woutertje Pieterse" in Leiden. In 1995 waren in het overzichtsboek *Jan Kruis* voor het eerst het schilderij van Woutertje, die dromerig naar de molens kijkt, en drie oerversies van onder meer de Hallemannetjes - die zo buitengewoon fatsoenlijk waren - te zien. Die later sterk gewijzigd voorin het boek zouden komen.

De aanzet tot een boek kwam pas in 2004 toen Jos van Waterschoot, toenmalig conservator van het Multatuli Huis in Amsterdam, als groot stripliefhebber het net geopende Stripmuseum bezocht en daar Jans grafische verbeelding van *de Wouter* zag. Tot verbazing van zijn rondleider barstte Jos toen in citaten uit. Drie dagen later ging Jos bij Jan langs en vervolgens werd Jan uitgenodigd een nachtje te komen doorbrengen in het geboortehuis van Multatuli aan de Korsjespoortsteeg. Betere inspiratie kun je niet verzinnen.

Met een tsunami aan enthousiasme trok Jan mij vervolgens zijn Wouter-project binnen. Met *Jan, Jans en de kinderen* deed hij elke week hetzelfde kunstje. Maar dit project, zo legde hij uit, zat vol met uitdagingen en variatie en de enorme veelzijdigheid van zijn technieken konden tot uiting komen in dit boek. Naast illustraties bij de tekst kwamen daar waar de tekst erom vroeg stripverhalen. Hij had moeite met het tekenen van mensen die niets zeggen, dus voegde hij tekstballonnen toe. Jan wilde graag zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke uitgave en de oorspronkelijke tekst blijven, wat creativiteit vergde. Op A3-vellen maakte hij eerst een plaklayout. Het was een spel van beeld, typografische elementen, tekstballonnen en platte tekst.

Jan eigent de figuren uit het verhaal van Wouter zich toe. Zijn hilarische tekeningen brengen de personages tot leven en geven hun een nieuw karakter. Een voorbeeld hiervan is Juffrouw Laps, die in zijn tekeningen een jonge best aardige vrouw wordt. Zij wordt in het boek als een lelijke oude kwezel neergezet en door Stoffel vanuit een dierlijk oogpunt bezien: een *zoogdier*. De abjecte dronkenlap van een huisdominee, die volgens Multatuli tot een werkelijke dominee stond als een likdoornsnijder tot een geneesheer, doet daar nog een schepje bovenop en noemt juffrouw Laps 'een hoere van Babilon'. En voegt eraan toe: 'Ik zeg dat je *verdoemd bent, vrouwe uit Joshua... er hangen roode koorden uit je venster... en je hebt gehoereerd met de koningen der aarde... en met de briefbesteller die zulke dikke baarden heeft*'. De tekeningen van Jan geven aan deze scenes een nieuwe dimensie.

Het boek werd gepresenteerd tijdens de opening van de expositie met Jans werk voor *Woutertje Pieterse* in het *Van Gogh* op 25 mei

2007. Grinnikend merkte Jan op: "Moet je voorstellen: ze hebben een zaaltje leeggehaald. Eerst *Van Gogh en Gauguin eruit, daarna de tekeningen van Jan Kruis erin.*" Aan Frans le Roux mailde hij later hoe hij Wouter zou tentoonstellen in zijn eigen museum. "Vergeet *Het Van Gogh. Dat was eigenlijk een wat droge presentatie, maar wel erg eervol.*" Vervolgens beschrijft hij uitgebreid en uiterst bevlogen hoe hij zijn WP-kabinet voor zich ziet: "een sfeervolle, schemerachtige ruimte met kaarslicht en roodpluche. Langs de wanden zien we goed uitbelicht, als een soort eilandjes van licht op een donkere achtergrond de prenten, strips, schilderijtjes en wat er maar voorhanden is." Uitgebreid somt hij zijn ideeën op, om te besluiten met: "op de achtergrond, nauwelijks hoorbaar, een strijkkwartet van Beethoven..."

Het tweede deel van het boek kwam in de daaropvolgende drie jaar tot stand.

In Jans eigen exemplaar trof zijn dochter Leontine Kruis in potlood correcties en aanpassingen. Die zijn in deze tweede druk allemaal uitgevoerd. Heel blij zou hij zijn geweest dat de fout in het motto voorin het boek verdween. De parelduiker vreest den modder niet. Alle tekst is opnieuw gezet, met meer dan 200 verbeteringen. Er is beeld verplaatst voor een betere continuïteit met de tekst. Jan zou ook heel blij zijn met de vondst van Frans le Roux: in het tweede deel wordt verteld dat de Prins van Caramanie een *groene* rok met dikke gouden nestels droeg. Die gouden tressen zag Frans wel, maar het rok was tot zijn verbazing paars, niet groen. Deze druk is kortom, zoals Jan altijd al wilde, nog dichter bij de oorspronkelijke tekst van Multatuli.

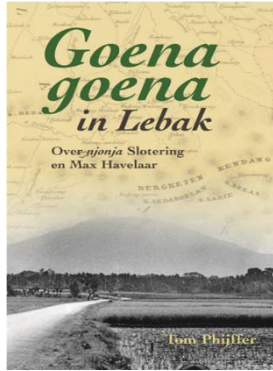

GOENA GOENA IN LEBAK. OVER NJONJA SLOTERING EN MAX HAVELAAR.

Tom Phijffer

Binnenkort ook in het Multatuli Huis verkrijgbaar.

In *Vuur, vuur!* (2021) beschreef Tom Phijffer het leven van Edouard Carolus, meneer Slotering in Multatuli's *Max Havelaar*, en zijn mysterieuze dood eind 1855.

De geschiedenis gaat verder met het verhaal van Mijntje Carolus, over het tragische lot dat de weduwe trof en hoe dat verweven is met dat van Eduard Douwes Dekker/Max Havelaar.

Njonja Slotering weet zeker dat haar man vermoord is. Phijffer stelt het zielenleven van de Indo-Europese weduwe centraal, haar leven en denkwereld.

BEZOEKERS

Mainzer Strasse 255 Nieder-Ingelheim

In januari werd het museum bezocht door een Duits echtpaar uit Mainz, dat geregeld langs Multatuli's voormalige woning op de *Mainzer Strasse* in *Nieder-Ingelheim* komt. Reden voor hen om het museum eens te bezoeken. Zij vertelden dat de *Mainzer Strasse* van oorsprong een Romeinse weg is¹, en dat de zuil tegenover het huis geen gedenknaald voor Napoleon is zoals vaak wordt gedacht, maar voor de straat (toen: *Strasse Karl des Großen*²) en dat die tijdens Napoleons regering onder toezicht van *Jeanbon St. André*, prefect van het departement Donnersberg, vernieuwd is³. Multatuli dacht dat de weg onder de regering van Karel de Grote was aangelegd, en dat de zuil was opgericht, om de

Door *goena goena* als het inheemse geloof in het onverklaarbare te plaatsen tegenover de angst onder Europese ambtenaren toont Phijffer het belang aan van de interactie tussen deze *njonja* Slotering als 'inlandse dame' en de verindischte Dekker. Hij waarschuwde zelf eind 1859 in een ingezonden stuk in de *Amsterdamsche Courant* tegen het toepassen van westerse principes op oosterse zaken, vóór de verschijning van zijn vlammend protest tegen het koloniaal beleid.

De werkelijkheid is veel complexer dan kan worden beschreven en er zijn vele perspectieven denkbaar. De Havelaar-geschiedenis moet telkens opnieuw worden verteld en in de juiste historische context worden geplaatst, opdat niet wordt vergeten waarom Multatuli opstond, waarom Dekker Multatuli wérd en waarom hij het al in Lebak was. Met *Goena goena in Lebak* levert Phijffer tegelijkertijd scherpe kritiek op de moderne postkoloniale literatuurwetenschap.

"twee keizersnamen op een steen te griffelen."⁴ De zuil is overigens niet opgericht door de prefect, maar door de aannemer van de werkzaamheden, Jaques Kraetzer, zoals vermeld op de sokkel.

¹www.ingelheimer-geschichte.de/index.php?id=51

² Spelling zoals op de zuil

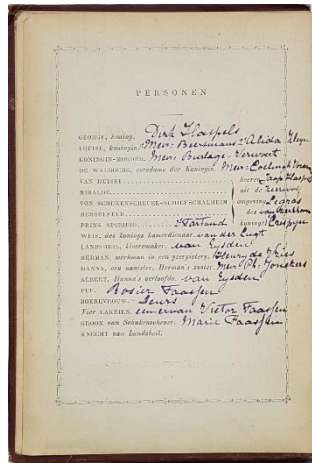
³ <https://scilogs.spektrum.de/denkmaale/napoleon-karl-der-grosse-und-die-bauwirtschaft>

⁴ VW XX, p. 514

KORTE RUBRIEKJES

ROLBEZETTING VAN EEN OPVOERING VAN VORSTENSCHOOL ZONDER MINA KRUSEMAN

*Multatuli, Vorstenschool
Zesde druk, G.L. Funke,
Amsterdam, 1879*

Een vorige eigenaar van dit boekje heeft achter de personages een rolbezetting genoteerd. Volgens de website theaterencyclopedie.nl waren de acteurs leden van het toneelgezelschap Vereenigde Rotterdamsche Tooneelisten. De première van deze opvoering van Vorstenschool vond plaats op 18 april 1890. De acteurs en actrices waren onder andere

- Derk (Dirk) Haspels (Koning George)
- Alida Klein (Koningin Louise)

Het boek van Siman den Javaan

In Over Multatuli 2023 schrijft Sander van der Horst over Multatuli's achterneef Ernest Douwes Dekker, antikoloniaal activist en auteur van *Het boek van Siman den Javaan*. Het artikel zal menig Multatuliaan nieuwsgierig naar het boek hebben gemaakt. Het verscheen in 1908 bij P.M. Wink te Amersfoort. Het bleef bij één druk, en exemplaren zijn zeldzaam en duur. Maar voor lezers met een Kobo e-reader of een tablet met een Kobo.app is er goed nieuws: op Bol.com wordt voor 0,97(!) euro een e-versie van het boek aangeboden. We hebben de e-versie vergeleken met het

- Jaap Haspels (Van Huisde)
- Jan de Vos sr., Antoine le Gras (Von Schukenscheuer-Schiefschalheim)
- Frits Tartaud (Prins Spiridio)
- Rosier Faassen (Puf)
- Mej. Luers (Een boerenvrouw)
- Marie Faassen (Groom van Schukenscheuer)
- Dhr. von der Fehr (Knecht van Landsheil)

De eerste opvoering van Vorstenschool had op 1 maart 1875 te Utrecht plaatsgevonden, uitgevoerd door de Nieuwe Rotterdamsche Schouwburgvereniging met Mina Kruseman in de hoofdrol. Zoals bekend was Multatuli niet te spreken over haar optreden, hij vond dat ze niet kon acteren. In deze opvoering hadden enkele van de bovengenoemde acteurs ook al opgetreden, zie VW 17 p. 431. Alida-Klein zou zich ontwikkelen tot een bijzonder gerespecteerde actrice, zie Wikipedia. Toen zij in 1938 overleed, schreef Menno ter Braak in zijn in memoriam in *Het Vaderland* "voor geheel Nederland is zij altijd gebleven dé Louise uit Multatuli's 'Vorstenschool'."

exemplaar van de gedrukte versie uit de collectie van het museum. De oorspronkelijke spelling is gehandhaafd, en ook de (vele) noten zijn opgenomen. Bij een steekproefsgewijze vergelijking hebben we geen verschillen tussen de twee uitgaven geconstateerd. Helaas is wel de titelpagina weggelaten, met de ondertitel van het boek ("*een roman van rijst, dividend en menselijkheid*") en het beroep van de auteur ("*Redacteur van het Bataviaansch Nieuwsblad*").

LEZING

De 'Menschenvriend Van der Capellen': inspiratiebron voor Multatuli?

Koert van der Horst

Een extract uit de lezing die werd gegeven op 9 maart 2024 tijdens de ALV van het Multatuli Genootschap. Het gehele artikel verschijnt in *Over Multatuli 2024*.

Eén van de weinige personen die in de *Max Havelaar* bij hun echte naam genoemd worden is de 'menschenvriend Van der Capellen' zoals Multatuli hem noemt. In hoofdstuk 7 van de *Havelaar* wordt beschreven hoe Max, na zijn Europese verlof van september 1852 tot eind '55, als nieuwbakken assistent-resident in januari 1856 eindelijk gearriveerd is in Lebak. De lezer wordt er vervolgens aan herinnerd dat Havelaar vóór zijn verlof, begin 1852 nog een paar maanden assistent-resident in Ambon is geweest waar hij te maken kreeg met een "in een oproerigen toestand verkerende bevolking ... ten gevolge van de vele verkeerde maatregelen die in den laatsten tyd genomen waren". Max had het verzet echter weten te onderdrukken, maar hij werd wel ziek "uit ergernis over 't ellendig bestuur dat sedert eeuwen de heerlyke streken der Molukken ontvolkt en bederft ...".

Daarop volgt een op het eerste gezicht tamelijk uit de toon vallende alinea: "De belangstellende lezer trachte te lezen te krygen wat over dit onderwerp reeds in 1825 door den baron Van der Capellen geschreven werd, en kan de Publikation van dezen menschenvriend vinden in het Indische Staatsblad van dat jaar. De toestand is er sedert dien tyd niet beter op geworden!". Al

in
het

fameuze, nooit verzonden *Memorandum aan Duymaer van Twist* van 9 april 1856 noemt

Godert van der Capellen (1778 - 1848)

Multatuli trouwens Van der Capellen ook al: de lezer "vraage wat er geworden is van de goedgemeende maar op laauwheid, onwil & ambtenaarsgeest verongelukte publicaties van de Gouverneur-Generaal. van der Capellen in 1825".

Wie is die intrigerende Baron Van der Capellen? En wat zijn die publikatiën? Want als iemand door Multatuli een 'menschenvriend' genoemd wordt, dan moet ie toch wel van goeden huize komen. Multatuli doelt op de *Proclamatie* aan de bewoners van Ambon die de toenmalige Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië, Godert, Baron Van der

Capellen tijdens een dienstreis naar de Molukken in 1824 uitvaardigde en publiceerde in het *Indische Staatsblad* van dat jaar (niet in het *Staatsblad* van 1825, zoals Multatuli schrijft). In die tekst – waaruit Multatuli trouwens niet citeert – is de Gouverneur niet tevreden:

“Wij hebben tot ons diep leedwezen uw lot beklagenswaardiger gevonden dan wij ons hadden kunnen voorstellen. Gij zijt arm, terwijl de voorzienigheid de rijkste voortbrengselen aan uw grond geschonken heeft; gij zijt afhankelijk van andere volkeren, terwijl gij de vruchten van uw eigen vlijt en nijverheid niet hebt leren kennen ... Menigvuldig en groot zijn uwe rampen!”.

Vervolgens noemt hij de maatregelen op die hij getroffen heeft en stelt nieuwe wetten in het vooruitzicht: onder andere een verbod op de beruchte, jaarlijkse zogenaamde Hongri-tochten, georganiseerd om met geweld de ‘illegaal geplante’ nootmuskaatbomen te kappen.

De toonzetting van deze Proclamatie doet toch wel heel sterk denken aan de beroemde rede tot de Hoofden van Lebak die Multatuli tien pagina’s verder, in de *Max Havelaar* laat volgen:

“... Zegt my, is niet den landman arm? Rypt niet uw padie dikwerf ter voeding van wie niet geplant hebben? Zyn er niet vele verkeerdheden in uw land? ... Hoofden van Lebak, wy hebben dikwyls misslagen begaan, en ons land is arm omdat wy zoveel misslagen begingen”. Maar hij, Multatuli, is gezonden als vriend “Laat ons verheugd zyn dat onze Afdeling zoo verachterd en zoo arm is. Wy hebben iets schoons te doen”.

En hij biedt tenslotte allerlei maatregelen aan om de toestand te verbeteren.

Het heeft dezelfde gedragen, bijna Bijbelse toon.⁵ En ik zou er aan willen toevoegen dat het compositorisch in mijn ogen een meesterzet was om de passage over de ‘Menschenvriend Van der Capellen’ in te lassen om het effect van de daarop volgende toespraak tot de Hoofden voor de lezers van de *Max Havelaar* in een historische context te plaatsen en des te beter te laten uitkomen.

Multatuli zal tijdens zijn verblijf op Ambon in 1852 waarschijnlijk de rede van Van der Capellen wel onder ogen hebben gekregen. En misschien heeft hij zich ook wel op de hoogte gesteld van de betekenis van de Baron en heeft hij in hem iets herkend, waar hijzelf ook al mee bezig was. Deze Gouverneur-Generaal Van der Capellen is nu eigenlijk zo goed als vergeten en hij komt ook nauwelijks voor in de stroom recente literatuur over Nederlands Indië. Ten onrechte, want Van der Capellen was één van de belangrijkste en intrigerendste Nederlandse hoge ambtenaren en diplomaten uit het begin van de 19e eeuw.

LID WORDEN

⁵ Al opgemerkt door Rob Nieuwenhuys, in: *Tirade*, 11 (1967), pp. 114-115; cf. *Oost-Indische spiegel* (1973), pp. 83-84.

Wilt u lid worden van het Multatuli Genootschap?

Als lid ontvangt u nieuwsbrief, jaarboek, gratis toegang en uitnodigingen voor lezingen en evenementen voor slechts € 35,- per jaar.

Bij interesse of voor meer informatie kunt u een mail sturen naar:

info@multatuli-museum.nl